

Fejezetek a munkáról

Munka, munka-élettan, értéktöbblet, bedózás

ÍRTA DR RÉVÉSZ MIHÁLY

Amikor *Anatole France* leírta azokat a sorokat, amelyek szerint a mai burzsoá-demokrácia államaiban valamennyien egyenlők vagyunk, egyformán tilos valamennyiünk számára, a háziúr számára is, a hajléktalan számára is, hogy éjszaka a csatornában vagy a kapuk alatt aludjunk, vagy azokat a sorokat, amelyek arra mutattak, hogy egy koldus kinyújtott keze eltakarja a Place de la Concorde minden monumentális szépségét: többet mondott, mint amennyit mondhat egy igazság körül nagy politikai beszéd avagy szociológiai vagy esztétikai kötet. Amikor *H. G. Wells* kesernyész idealizmussal, de idealizmussal arról beszélt, hogy nem volna érdemes élni egy olyan világban, amelynek a térképéről hiányzik Utópia tartománya, akkor több igazságos és vigasztos szót mondott a küzdők biztatására, mintha órákon át bizonygatta volna a küzdelem szépségét és muszáját. És amikor *G. B. Shaw* elcsúfondároskodik azon, hogy az, aki valamit tud, megteszi, de aki nem tudja ezt a valamit, az tanítja, — ebben a furcsa mondatában több kritikát ad a mai világ sok-sok tudósáról és politikusáról, mintha kötetben, lábjegyzetesen gyűjtötte volna össze azt a sok tanulmányt, cikket, beszédet és hozzászólást, amelyben mindenben tanítanak, noha minden soruk és minden szavuk mutatja, hogy ők maguk nem tudnak. Szeretem France-ot, Wells-t, Shaw-t, — ők azok, akikről az ember mindig azt mondja, hogy minden egyes esetben fején találják a szöveget, hogy az igazságot olyan formában tudják mutatni, hogy a mondatuk mingyárt meggyőz bennünket. Nem fázom a vasos könyvektől sem. Amelyek ékeskednek írói igazságszeretetével és rokonszenvesek a szerző mohó közlő vágya miatt avagy pontossága miatt (amely pontosság jegyzetet és utalást jegyzetre és utalásra halmoz* — de nem tehetek róla: mindig és mindig azt kell vallanom, hogy néha egy-egy zseni egy-egy mondata a nagy-nagy igazság és nagy-nagy cél érdekében többet tesz, mint a kötetek.

De vannak igazságok, amelyek egy-egy mondattal, sajnos, nem taníthatók. Vannak igazságok, amelyekért sok-sok mondattal, sok-sok írással kell verekedni.

Íme, itt van a *munka* területe, a munkáé és a *munkásé*. Az egész élet alapja a munka, körülötte forog a világ és ahány pártja meg politikája van a világ kormányzásának, annyi-féleképpen beszélnek róla és bánnak vele. Mindennap halljuk a kétezereszdöntős igazságot, hogy: méltó a munkás az ő bérére:: és mindennap látjuk a gyakorlatát annak: kit vélnék munkásnak, mit gondolnak bérnek és hogyan egyeztetik össze a munkás méltóságát a bérel.

Néhány fejezet vagy, ha úgy tetszik, néhány adat és néhány gondolat következik itt a munkáról, a munkásról, a munkabérről.

1. Munka-tudomány, munka-igazság

Két összetett szó, jó volna, ha egy-egy mondatban megmagyarázhatók volnának. De az egymondatos definíciók néha jobban bonyolítják azt, amit meg akarnak határozni, mint ha el sem hangzanának. Viszonylag pontos *szocialista* vizsgálatot akarunk tartani a munka körül, ne féljünk attól, hogy az igazságaink nem tömondatosak.

A magyar nyelv nem szereti az összetett szavakat, hacsak nem ikerszavak azok. De sokszor nem tudunk beszélni összetett szavak nélkül. *Munka-tudomány*: ez ugyanolyan szó-összetétel, mint ez: *munka-élettan*. Ezt az utóbbi szót újabban sokszor látjuk itt is, ott is és örülünk, hogy látjuk. Legutóbb a közegészségügyi igazgatás hivatalos közlönyében (Népegészségügy: kiadja a magyar kir. belügyminisztérium) találkoztunk vele és mingyárt megmondjuk: jólesett ez a találkozás. A hivatalos lap nem-hivatalos részében ugyan, de hivatalos közlemények és statisztikák társaságában jelent meg a munka-élettanról szóló vázlatos tanulmány. A címe ez: Munkaélettani és népélelmezési intézet terve. (1043-5. o.) *Dr Láng Sándor* egyetemi tanársegéd írta.

Abból indult ki, hogy mostanában egymást érik itthon a bérkövetelések meg a sztrájkok. Több okuk van ezeknek és az okok között egyik legjelentősebb a *munkamódok* utóbbi időben bekövetkezett változása. A munkások nyugtalankodnak ezek miatt az újabb munkaadók miatt, — észre kell venni, hogy¹ a nyugtalanság emiatt is van, a munkamódok miatt. Racionalizálás: mondják hivatalosan; leáldozott a kedélyes patriarchalizmusnak, a gazdasági élet heves harcot diktál, kemény küzdelmet immár nemcsak a hazai nagyüzemek között: a külföldi üzemeikkel való vonatkozásban még inkább folyik a vad hajsza, íme, azok megakadályoznak minden idő-, anyag- és munkaerőelfecsérlést, hogyan hendikepelhetnék meg magukat a magyarországi üzemek azzal, hogy nem lépnek ők is a racionalizálás útjára, hogy nem bedóztatnak vagy legalább is nem kísérleteznek ők is új munkamódokkal!

Mingyárt folytatjuk a tanulmány okoskodása rendjének ismertetését. Itt csak álljunk meg kissé és ne röstelkedjünk a hétköznapi etimologizálás miatt. Racionalizálás: ez abból a latin szóból fejlődött ki, hogy *ratio*. Ez pedig annyit jelent, hogy: ész, értelem, észszerűség; ahogy egy-két emberöltővel ezelőtt eleink mondták és írták: eszély, eszélyesség.

Amikor a tanulmány szerzője, mingyárt terve ismertetésének az elején, elérkezik a racionalizálásig, nagyon helyesen azonnal megjegyzi, hogy *a munkavállalók úgy érzik, hogy a racionalizálás folytán a munkaerejüket jobban kihasználják, mint régebben, arányos ellenszolgáltatás nélkül* — és bizonyára igazuk van, hiszen a vázlatos tanulmány szerzője maga is utal a magyarországinál jobb kereseti viszonyokra, a külföldi munkások tagadhatatlanul magasabb életszintjére, rövidebb munkaidejére és arra, hogy a külföldön az úgynevezett racionalizálás során törődnek a munkaerő kímélésével is.

De nemcsak az *ipari munka* területén van ez a nyugtalanság. Erős a *mezőgazdasági munkások* soraiban is. Hiszen ezek letagadhatatlanul nehezebb viszonyok között élnek és dolgoznak,

mint az ipari munkások! Munkanélküliség, kevés kereset, nyáron embertelenül nehéz, izzasztó munka, rossz táplálkozás, mindenképpen elmaradott szociális viszonyok.

Tenni kell valamit. Aki azt vallja, hogy a munka akármilyen okból való megzavarása nemzetgazdasági kár, az keresse a munkazavar okait és dolgozzék azok megszüntetésén. Dr Láng azt vallja, hogy meg kell indulnia a munkával kapcsolatos jelenségek beható, tudományos, de gyakorlati célokat szolgáló vizsgálatának, a *munka-élettan* művelésének és e művelés eredményei alkalmazásának. Azt javasolja tehát, hogy föl kell állítani egy munkaélet-tani *intézetet*, hiszen ilyenek már mindenfelé vannak a világon, nemcsak Német-, Francia- és Oroszországban, hanem a nyerskapitalizmus, az eltrösztösödött industrializmus hazájában is, az angol-amerikai államokban, Japánban is. Az intézet *fönntartásának* kérdése nem megoldhatatlan, hiszen az említett külföldi államok mutatják a módot: ez intézetek:egyaránt élvezik az *állam* támogatását és a hasznúikat elsősorban látó *nagyüzemek* pártfogását.; magyarországi vonatkozásban segíthetnének, illetőleg: kötelesek volnának segíteni a társadalombiztosító intézetek, hiszen ezeket törvény kötelezi a megelőző egészségügyi munkára. A képességvizsgálat, a népélelmezés megjavítása, irányítása volna még az intézet feladata, De a legelső feladata volna, hogy megmérje, mekkora megterhelést jelent az emberre a munkavégzés, és hogy keresse, milyen változtatások segítségével csökkenne ez a megterhelés. *Kímélni a munkaerőt, ezzel csökkenteni az elfáradást, ezzel az elfáradás-csökkenéssel fokozni a munkaképességet és tehát a munka-energiát:* íme, a munkaélettani intézet fölállítása sok haszonnal jár.

Ezzel a kivonattal, úgy véljük, objektíven ismertettük a munkaélettani intézet fölállítása szükségességéről szóló tanulmány gondolatmenetét, hiszen itt-ott a terv szerzőjének a szavaival beszélünk. Sőt: ez ismertetés során nem is vitáztunk. Nem szegeztük szembe a terv propagálása logikus rendjében induló mondatok amaz elsejével, hogy minden eszközt meg kell találni és alkalmazni, amely:lehetővé teszi a munkaadók és munkavállalók ellentéteinek kiküszöbölését., azt a mi szocialista meggyőződésünket, hogy az ilyen ellentétek kiküszöbölése mindaddig nem lehetséges, amíg kapitalista gazdálkodás van, mert a kapitalizmus *azért* kapitalizmus, hogy a minél nagyobb profitért, minél nagyobb *értéktöbblet* megszerzéséért dolgozzék. Nem vitázunk más megállapításaival sem és e reflexióink nem térnek ki a terv ama részére, amely az egyelőre csak papirososon élő munkaélettani intézetnek a népesség táplálkozásának irányítására vonatkozó óhajt tartalmaz. De szólnunk kell, vitázó és figyelmeztető szóval arról, hogy *kár egyetlen lépésért, egyetlen szóért a munkaélettani intézet körül, ha ez a lépés és ez a szó nem a legjobban érdekelttel, a munkással tevődik meg vagy mondódik el!* A munkaélettani intézethez nem elég az *állam* érdeklődése, a *nagyüzemek* támogatása: a *munkások* egyesületeinek is kell közüknek lennie hozzá! Mondjuk meg mingyárt a terv felmerülésekor, hogy *munkaélettani intézet a munkások érdeklődése és bizalma nélkül: sóhivatal, semmi.* Ezt azért kell így magyarul megmondani, mert fölötte kellemetlenül elburjánosodott a magyar talajon a rólunk — nélkülünk-gya-

korlat alkalmazása; nem a többször említett tanulmány szerzőjéről szól az a megállapítás, hogy van sok úr és intézmény, aki és amely úgy véli, hogy a munkással csak *dirigálni* kell, nem is fontos, hogy *mit* szól hozzá. A munka-élettanhoz a munkásnak is van köze, elsősorban a munkásnak van köze!

Ez már a tanulmány szerzőjének szól. Úgy mondja, hogy sokszor kis átalakítások a munkamódban, a technikai felszerelésben nagy haszonnal járnak; ezeket az átalakításokat, lehetőségeket hosszas kísérleti munkával kell megkeresni; a szerző szerint ebben a hosszas kísérleti munkában egyaránt: részt kell vennie az *üzemvezetőnek*, a *mérnöknek* és az emberi munkagép ismerőjének, az *orvosnak*. Hát a *munkás*? Kinek van a legtöbb köze a munkához és a munka élettanához, ha nem a munkásnak? A munkás csak kísérleti eszköz legyen? Jobban ismeri a munkagépet, a munkafogást, a fizikai és, mondjuk így, lelki tényezőket a munkavezető, a mérnök vagy akár az orvos is, mint a munkás maga? Amikor a bedózás intenzívebben elindult — részletek majd lentebb következnek egy-egy fejezetben — a munkások gúnyosan *hatásfokmérnököknek* és, gorombán, *stopperórás hajcsároknak* nevezték a gyárak mérnök-tisztviselőit. Nem volt-e igazság a gúnyjukban és a gorombaságukban? A munkások izmáról, a munkások idejéről, a munkások idegéről és a munkások bérééről van szó — és csak nekik ne legyen szavuk? A munkavállalókat, igenis, nem nyugtatná meg az a munkaélettani eljárás, hogy a munkamód megszabása szorgos tudományos mérlegelés alapján történik, ha ez a mérlegelés az ő megkérdésük nélkül történik!

A munka-élettan ne csak *munka-tudományt* akarjon adni, hanem *munka-igazságot* is. Már amennyire a kapitalizmus világában lehet munka-igazság.

2. Munka, munkás

Mert — és ez legyen kiindulásunk pontja — a munkás nem *quantité négligeable*.

Amikor munkáról, munkafolyamatról van szó, bűn a munkás figyelmen kívül hagyása, felülről való kezelése, bűn nemcsak a munkás ellen, hanem a munka, a munkafolyamat ellen is. A munka a legfontosabb termelési tényező; mondja *Földes Béla* professzor nagy Társadalmi Gazdaságtanában, amikor a gazdaságtan elemei sorában a munkáról és a munkásról szóló nagyfejezetet kezdi. De merevek a definíciói. Munkásnak nevezem azt; mondja (i. m., 156. o.), aki a társadalmi termelés műfolyamatába csak munkáját viszi, amelyet a mai társadalmi rendszer mellett bérszerződés alapján bocsát annak rendelkezésére, aki elég vagyoni erővel bír, hogy a termeléshez szükséges anyagokat stb., szóval a tőkét beszerezheti.: A társadalmi termelés műfolyamatába *csak* a munkáját viszi. Túlságosan skolasztikus ez a meghatározás!

A munkás nemcsak a *munkáját* viszi ebbe a „műfolyamat:-ba, hanem egész életét, minden érdeklődését, minden tudását, minden idegét, a változtatásra, a javításra vonatkozó minden vágyát és akaratát. Mindenét! Hagyjuk egyelőre a tőke és a tőkés szerepét, hagyjuk a mérnökét, a technikusét és a művezetőét is: — gyári

följegyzések kötetnyi tanúságot tehetnének arról, hogy a tőke kímélésében, a szerszám kímélésében, a munkafolyamat egységesítésében és egyszerűsítésében, a gépek javításában és — hiszen a munkáltatás főcélja mégis csak ez! — a *profit* növelésében mit vittek véghez a munkások! A tőkés, a vállalkozó az egész munkafolyamatot nézi, a technikus és a művezető egy-egy nagyobb rész-folyamatot, csak a munkás maga tudja igazában az ő munkarészének minden csinját-bínját, — hiszen maga a tudós professzor sem átallja a falanszteri Madách-citálást: „a tőkélyről az kezeskedik, hogy a munkás, ki ma csavart csinál, végső napjáig a mellett marad”.

Jó harminc esztendeje gyűjtötte össze Földes (az íróasztal mellett és a szemináriumi könyvtárban, tehát bizonyára nem hiteles pontossággal) a munkamegosztásra és munkaegyesítésre vonatkozó adatait és már akkor is hangsúlyoznia kellett, hogy a fémiparban a fém kiterjesztésére, görbítésére közel 40 különböző eszköz van, csak kalapács 8-féle, hogy a fémiparban alkalmazott összes eszközök a 100-at meghaladják, hogy Birminghamban 500-féle kalapácsot készítenek. Harminc esztendővel ezelőtt! Azóta milyen rohamos lépésekkel haladt a nagyipar, milyen új fogásokhoz jutott a szerszámkészítés, — hiszen a racionalizálás mellett azóta a szabványosítás külön szerszám-tudományának kellett kifejlődni!

A szerszámokat a munkás kezeli, a munkás tökéletesíti vagy legalább nagyon tevékenyen segít a tökéletesítésükben. Ezért fűrcsaltuk, például, hogy amikor (egyébként nagyon tiszteletreméltó szándékkal) *Pintér Jenő* a magyar iparosok nyelvvédő könyvének füzeteit kiadta, segítőtül az iskolákat, tanárokat-tanítókat hívta, a műhelyekbe, a munkások közé nem ment el, márpedig az ipar nyelvvédői nem mondhatnak le a műhelyek, gyárak, boltok, épületek, bányák: munkahelyek embereinek a segítségéről. (*Népszava*, 1939 febr. 26.) Nyelvvédésben, szerszámvédésben, a munkafolyamat megjavításában: egyaránt szükség van magára a munkásra. Ezzel a megállapítással a munka-élettannak *egyszersmindenkorra* számolnia kell!

És még egypár szót a munkával és a munkással kapcsolatosan a *racionalizálásról*.

Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy résztvehettem egy, hosszú hónapokon át tartó nagytanácskozáson, amely hatalmas üzemek racionalizálásának kérdésével foglalkozott. Sokat hallottam, sokat tanultam; a tanácskozásra kiváló szakértőket hívtak meg és a szakértők minden tudásukkal segítségre voltak. Az egyik szakértő, akinek vagy háromévtizedes hatalmas praxisa van a gyár-racionalizálás területén, mert ezres-tízezres munkástömegeket foglalkoztató munkahelyek racionalizálásában vett részt itthon is, a Lajtán túl is, hosszabb előadásban szőtt -a most annyira divatos racionalizálásról. Hadd adjak egy-egy mondatot a fölszólalásából, hitelesen, gyorsírói jegyzetek alapján:

— Mondhatom — így szölt a többi között —, hogy a racionalizálás mindenütt fájdalmas volt; fájdalmas volt az összeütöközés mindenütt a munkássággal és mindenütt roppantul sok pénzbe került ... Minden racionalizálás pénzkidással kezdődik — eltekintve a szegény szolganépek számának csökkentésétől, ám oly egyik napról a másikra elrendellhető —; a nehézségek! a szakmunkások teljesítményének tanulmányozásával kezdődnek. A szakmunkás, ugyanis azt mondja, hogy: nagyon szívesen belemegyek abba, hogy kevesebbet fizetnek ezért és ezért a munkáért, a fődolog, hogy éppen úgy megkeressem az egy pengőmet, mint eddig; tehát szükséges, hogy nekem rögtön csináljanak egy megfelelő készüléket, mert ennek segítségével sokkal könnyebben tudom a munkámat elvégezni.

Íme, az országoshírű szakértő szerint is a legelső mozzanatok közül való az, hogy a munkás figyelmezteti a racionalizálókat a tennivalóra.

— A racionalizálással — folytatta a szakértő — mindenesetre óvatosan kell bánni. Egész csomó példát tudnék felsorolni arravonatkozóan, amikor munkások elbocsátása mellett beruházásokra kellett hatalmas összegeket fordítani. A helyzet tehát az, hogy a racionalizálás folytán megtakarítottunk ennyi meg ennyi munkabért, ezeket elbocsájtjuk, minthogy nincs szükség rájuk, a meglévő kevesebb számú munkás ugyanannyi munkát fog teljesíteni ezután, mint eddig a nagyobb számú, de ez belekerül ennyi meg ennyi emelőkészülékbe, az erőátviteli szerkezet megerősítése folytán az épület, a tető kicserélésébe, nagyobb világosítást kell biztosítani, esetleg a villamosvilágítást kell megsokszorozni... Azokban az üzemekben, amelyeket említettem, az a helyzet következett be, hogy a vagyon-tartalékaikból gépekért Amerikába vándorolt kb. 5 millió aranykorona, olyan gépekért, amelyek mindenféle munkát automatikusan végeztek el, tehát egy tanonc meg tudta velük csinálni azt, amit eddig 5 szakember végzett. A családfenntartók otthon vannak, azok számára a fiú keresi meg a kenyeret. A munkabérek tekintetében az a helyzet, hogy azok lementek majdnem a zérusra, ellenben a rezsiköltségeik felemelkedtek 1200-1500 percentre, így végeredményben ma műveink drágábban gyártnak, mint régen, amikor az egyszerű eszközökkel gyártottak...

Majd szölnk még a racionalizálásról, de gondoljunk állandóan ennek a szakembernek figyelmeztető mondataira.

3. »Jutalom« a munkának

A tudománynak, a katedráról és nagy tanulmányokban-kötevekben hirdetett tudománynak és a gyakorlatnak, a kapitalisták, vállalkozók, mérnökeik, technikusaik és munkavezetőik gyakorlatának évtizedeken át nagy hibája volt az, hogy bizonyos misztikumnak fogták fel a munkafolyamatot és valami furcsa emberfajtának gondolták és mutatták be a munkást. Az effajta tudomány és az effajta gyakorlat talán nem is tehetett másképp, hiszen elképzelhetetlennek tartotta a világnak maitól elütő, úgy való berendezkedését, hogy a munkafolyamat célja ne az legyen, hogy

egy bizonyos *tőkés* (vagy tőkés csoport) profitjának minél jobban való növelése céljából a bérszerződéssel lekötött munkások minél többet produkáljanak. El sem tudták képzelni, hogy lehet olyan világ, amelynek munkarendszerében csak *úgy* lehet szó *profitról*, hogy az a *mindenki* profitja, olyan világ, amelyben a munkaeszközök nem a kapitalista, hanem az összesség kezében vannak, olyan világ, amelyben a munkafolyamat minél több mozzanatának megjavításából eredő előny, haszon az összességé.

Ez a katedrái tudomány és ez a vállalkozói gyakorlat sohasem tudta megérteni, mert nem is akarta megérteni a munkást. Mielőtt a racionalizálás külön munka-tudomány: lett, hányszor hallottunk évtizedeken át a *lusta* munkásokról! Ma már alig háliszik a lustaság vádjá, ezer ellenőrzés van a munkaerő teljes kihasználására. „A gépnek megvan a maga tempója és ezt rákényszeríti a munkásra. A munkásnak a gép mozdulataihoz kell alkalmazkodnia, különben szétmargangolja a nekivadult szörnyeteg. Mennél jobban kiszorítja a gép munkája a kézimunkát, annál inkább függetlenebb lesz a munka intenzitása a munkás akaratától, annál inkább határozza meg a gép menete a munka tempóját. A gép fejlődése volt és marad a leghatalmasabb eszköz, amely a munkásokat munkaerejük legnagyobb kifejtésére kényszeríti.” (*Szocializmus*, V. évf. [1910-1.1, 127-8. o.: A. Z.: „A lusta munkások”.)

A gép és mellette a raffinált munkaellenőrzés!

Emlékeznek még *Wells* Clissoldjára? Egyszerű mondatokkal tépi szét a lusta munkásról szóló legendát. „Az ember ösztönös hajlama, hogy a munkát másra hárítsa, új fegyverekhez jutott. A hatalmasok megszabadultak attól a terhes feladattól, hogy üssék-verjék a rabszolgáikat, hogy folyton a nyakukon üljenek és úgy ellenőrizzék őket. Elég volt kiszámítani az átlagos munkateljesítményt és feljegyezni a végzett munkát. Az írás megduplázta a robotolók bilincseit.” (*H. G. Wells: William Clissold világa*, I. 161. o.) Próbálja meg a lustalkodást akármelyik professzor úr a futószalag mellett!

Ez a régi világ nem akarta megérteni a munkást, aki mindig: az utópiák világában jár., álmodik, — pedig már az egyszerű gyáros megmondta Madách londoni jelenetében, hogy „dolgoznak fél-éjjel gyárainkban, elég pihenni a másik fele, kinek álmodni úgysem célszerű”. De ma már úgy mondják a kapitalisták világában is, hogy az utópiákkal való álmodozás magában még nem volna baj, de a szervezkedett és a szocializmus útjára tért munkás az álmodozásait mindig összekapcsolja a jelennel, és a sztrájkjaival, amiket azért: erőszakol:, hogy az értéktöbbletből minél kevesebb jusson a munkáltatónak, minél többet csikarjon ki a maga számára, megakasztja a munkafolyamatot, „nemzetgazdasági károkat okoz”. Ez a tudomány és ez a gyakorlat évtizedeken át nem mozdult amaz álláspontja mellől, amely azt hangoz-

tatta, hogy ha a munkabér:magas;, éppen „a magas munkabér mutatja, hogy oly bőséges a termelés, miszerint *a munkásnak jelentékeny jutalmat lehet juttatni*: (Földes, i. m., 139. o.), — *jutalmat* a munkásnak, *munkabér* képében, *jutalmat*, amelynek fokai mutatnák az átlag- és lehető, megadható darab-, óra-, napi, heti stb. munkabért és a kapitalista könnyedén mondhatná: jó, jó, az előállítási költség olyan csekély, hogy menjünk följebb e mérce fokain, engedélyezzünk még egy-két fillért vagy egy-két pengőt, jutalomképpen... Van hely, mondja ez az iskolás tudomány, ahol:a munka *jutalmazásával* a munka jósága nem emelkedik: és:nem is állíthatni, hogy mindig számíthatni a jobb *jutalmazással* a jobb munkára:, — bánjunk hát csínján azzal a „jutalmazás”-sal...

4. Zavar van a terminológiában

Hát ki adja és ki kapja a jutalmat?

Nagyon hosszú ideig zavar volt, sok helyütt még most is sok zavar van a terminológiáiban. Vagy tíz esztendővel ezelőtt a Kis Történetek sorozatában (*Népszava*, 1930 dec. 24.) nagyjából elmondtam a *munkaadó-munkáltató* historikumát. *Dr Krejcsi Rezső*, aki az elsők között foglalkozott Magyarországon munkás-problémákkal, már az 1885. évi Magyar Munkás-Naptárban rámutatott arra, hogy a *munkaadó* szónak *szokásos* értelme helytelen „s e szó társadalomtudományi felfogásával *homlokegyenest ellenkezik*”: Marx éles meghatározása szerint nem a bérmunkás a munkavevő hanem a vállalkozó! — A vállalkozói nyereség Összetételében ugyanis nem egyéb, mint *munkatöbblet*, melyet a bérmunkái? a vállalkozónak szolgáltat anélkül, hogy díjazást nyerne; a bérmunkás 10, 12, 14 órán keresztül dolgozva, csak annyi napibért nyer, hogy azért elsörendű életszükségeit fedezhesse: a szolgáltatott munka *belértékét* tekintve azonban, már a 6-ik, a 7-ik munkaóra jövedelmez annyit, amennyi a napi szükségletek fedezésére szükséges; az ezen időn túl teljesített munka tehát viszontszolgáltatás nélkül mint »munkatöbblet« megy át a vállalkozó birtokába; — tehát tulajdonképpen a bérmunkás a ,munkaadó és a vállalkozó a »munkavevő«

A szociáldemokrata párt tudományos folyóirata első¹ évfolyamában (*Szocializmus*, 1906, 94-95. o.) *Bresztovszky Ernő* mutatott rá arra, hogy a kapitalista:munkaadó: elnevezése, amely a német „Arbeitgeber”-nek fordítása, a marxista tanítással merre szemben áll. Más a munkaadó és más a munkáltató.:A ,Kapital⁴ meggyőző logikával magyarázza meg, mint lesz a munkaerőből áru, amellyel a munkás kereskedik. A vevő a tőkés, akinek azonnal használati tulajdonává lesz a munkaerő, mihelyst a munkás megkezdte a munkáját. Aki eladja a munkaerőt: a tulajdonképpeni *munkaadó* tehát a proletár. Aki veszi a munkát, az a vállalkozó, a gyáros és egyéb dolgoztató tőkés, a *munkáltató*:

Mingyárt másképpen gondolkodik a *jutalmazásról* az, aki ezzel az egyszerű szó-magyarázattal kezd hozzá a *munka*, a *bérmunkás*, a *többletmunka*, a *munkaracionalizálás* körül adódó problémák vizsgálásához.

5. A marxizmus a bérmunkáról

nagyoa világosan tanít, egyszerű gondolatsorral, nagyon egyszerű szavakkal. A munkás pénzért eladja a munkaerejét a munkáltatónak: a bérmunka rendszere az emberi munkaerő fölhasználásának kapitalista formája. A munkás az áruját, a munkaerőt kicseréli más árukért, úgy, ahogy a munkabérszerződésben való megállapodás mondja; az ő áruját, munkaerejét órával mérik, a másik árut, mondjuk, mérleggel (*Marx* példájával: a cukrot). A munkaerő oly áru, amelyet a bérmunkás a tőkésnek elad, hogy élhessen. „A munkaerő használata maga a munka.” Azok az egyetemes törvények, amelyek általánosságban szabályozzák az áruk árát, egyszersmind szabályozzák a munkaerő árát is, a munkabért. A kapitalista haszna a bérmunkás munkájával létrehozott, a nyersanyagokhoz hozzájárult új értékekből származik.

A kapitalista minél nagyobb hasznot, minél több értéket akar: *többletértékre* dolgozik. A bérmunkás többet termel, mint amennyi a munkaerejének az értéke, mint amennyi munkabért kap: amennyivel több érték marad a munkáltatónál, ez a *Mehrwert*. A kapitalista rendszer veleje, egész értelme az, hogy minél nagyobb legyen a többletérték: a tőkés ezért száll szembe a munkabéremelés törekvéseivel, ezért szállítja le, ha teheti, még jobban a munkabért, ezért akarja emelni a munkaidőt, ezért kap kapva minden új munkagépen és munkamódszeren, ezért követel fegyelmet (Herr im Hause), ezért teljhatalmú megbízottja a munkavezető, ezért racionalizál, sőt ezért megy bele esetleg bizonyos szociálpolitikai javításba is: minél kevesebb időt fecséreljen el haszontalanul a bérmunkás.

Kautsky szószerint idézi *Marx*-ot, amikor gazdasági tanainak népszerűsítő magyarázatában a *Mehrwert*hez jut: A tőkének az a része, amely *termelőeszközzé*, azaz nyersanyaggá, segítőanyagokká és munkaeszközzé alakul át, nem változtatja meg értékének nagyságát a termelőfolyamatban. Ezért én állandó (konstant) tőkerésznek, röviden *állandó tőkének* nevezem. Ellenben a tőkének *munkaerővé* átalakult része megváltoztatja a maga értékét a termelőfolyamatban. Újra megtermeli a maga egy énért ékesét és azonfelül még fölösleget, *értéktöbbletet* is termel, amely maga is változhat, kisebb vagy nagyobb lehet. A tőkének ez a része állandóból folyton átalakul változóvá. Ezért én változó tőkerésznek, röviden *változó tőkének* nevezem. (Garami-fordítás, III. kiad., 1919, 74-5. o.)

Az értéktöbblet és vele a munkatöbblet elmélete nem *Marx* fölfedezése, mondja *Szabó Ervin* (Válogatott Művek, II. köt. L1909], 153. o.); hisz négy kötetet szentelt az értéktöbbletelméletek történetének és kritikájának. A munkatöbblet tapasztalati tény, amelyet mindennap észlelünk. *Marx* csak nagyszabású analízisét adta. De nem hogy a teljes munkahozadékhöz való jog megvalósuljon, hanem azért kell szerinte a szocializmusnak jönnie, mert a kapitalista gazdaság immanens tendenciái arra viszik a társadalmat:.

6. Intermezzo a gombfölvarrás művészetéről és technikájáról

Az édesapám szabó volt, sokszor éveken át otthon dolgozott, az édesanyám segített neki és én gyerekkoromban sokáig elnéztem a munkájukat és hallgattam a beszélgetésüket. Néha részt adtak a dologban is. Akkor még egészen jó volt a szemem: másodpercek alatt összesodortam a cérnát és befűztem a tübe. Ebben példás ügyességre tettem szert. Mégis nem egyszer szemrehányást kaptam: túlnosszúra vagy túl rövidre vágtam a cérnát a gombfölvarráshoz.

Már régen kikerültem a szabóműhely légköréből, jó huszonöt esztendeje már ennek, amikor rájöttem arra, hogy a szülői szemrehányásnak volt alapja, — gyerekfővel akkor nem értettem. A világháború előtti éveikben már hatalmas iskolája volt Amerikában a Taylor-rendszernek. 1915-ben már a taylorizmus tökéletesítéséről beszéltek, már eredményekre hivatkozhattak, már a szigorításának az etapjait is kidolgozták Amerikáiban. A manchesteri úgynevezett munkamegosztás rémületos kísérletezésnek tűnhetik föl a taylori pontos (másodperces és milliméteres) határozmányok mellett.

Az egyik szabóműhelyben annyira megosztották a munkát (az itt következő adatok a *Népszava* 1915 dec. 11-i számából valók), hogy egy csoport munkásnak egyéb dolga nem volt, mint hogy egyetlen fajta szegélyt rakjon a gépbe vagy a ruha egy bizonyos darabját tegye a vasaló alá vagy napokon-heteken-hónapokon keresztül *gomblyukat* varrjon. Mielőtt a taylorizmus módszerével dolgoztak volna, minden varrólány *maga* vágta el a cérnát és fűzte is be a tübe. A taylori tudományos üzemvezetés emberei azt mondták, hogy ez helytelen: ha egy-egy leány túl rövidre vágja a cérnát, sok időt veszít a hosszú karmozdulatokkal; külön leányt alkalmaztak, hogy a cérnát a megsabott hosszúságúra vágja és befűzze. De ez nem elég; ha a cérna hosszúsága megsabja azt, hogy egy-egy leány hány gombot varrhat föl naponta, úgy a leány *karja* hosszúságának is döntő fontosságúnak kell lennie, mivelhogy a hosszúkarú leány hosszabb mozdulatokat végez, mint a rövidkarú! Nosza: újabb kísérletezések, föl jegyzések, számítások, megfigyelések, megállapítások, parancsok: a munkásfölvételi osztályt utasították arra, hogy a gomb fölvarráshoz olyan varróleányokat állítson munkába, akiknek megfelelő hosszúságú, sem túlságosan rövid, sem túlságosan hosszú karjuk van a megelőzően már pontosan megállapított hosszúságú cérna befűzésére. Ugyanabból a proli-házból két munkásleány indult a ruhagyárba a munkaerejének följánlására. Maryt fölvették, Helel szó nélkül elutasították, meg sem mondták neki, hogy a karja hosszúsága ellen van kifogás.

De a karhosszúság megvizsgálása sem volt elég: az újabb lépés az volt, hogy a gyárban egy csoport olyan leány dolgozott a gombfölvarrásnál, akiknek ujjhosszúságát és karhosszúságát alapos megvizsgálás után egyaránt megfelelőnek találták. De a rendszert nem fejlesztették tovább, a *körmökig* már nem mentek el meg kellett állniok, sőt lassan-lassan vissza kellett csinálniok mindent, amit a gombfölvarrás taylorizálásával stopperórásan, jegyezgetésekkel, szigorú kiválogatással, szigorú parancsokkal

rendszerbe foglaltak, mert: a teljesítőképesség buzgó kutatói elefelejtették szabályozni azt, amit egyáltalán nem tudtak szabályozni: a munkás testi és szellemi képességeit, életerejét, törekvését, idegzetét.; a cérna, a kar és az ujjak hosszúsága végül is elveszítette a tekintélyét és minden leányinak megengedték, hogy olyan hosszúra vágja a cernáját, amilyenre neki tetszik, — az eredmény az volt, hogy a leányok egészségesebbek voltak, kevésbé hajszolták őket és így egészségüknek és munkáltatójuknak többet használtak, mint azok a nővéreik, akiknek normalisra szabott cernával, karral és ujjakkal kellett dolgozniuk:...

Az édesapám kis műhelyében a munka gyorsítására és lehető kényelmére szolgált volna a cernának megfelelő hosszúságúra való elvágása és befűzése, az amerikai nagy ruhagyárban a többletérték növelésére. A tudományos üzemezetés szakemberei úgy számítottak, hogy a másodperc tizedrésze is idő, szorozzuk meg ezt a gombfölvarró leányok százainak a számával, az órák, a napok, a hónapok, az esztendők számával, amelyben dolgoznak és máris a kapitalista elé tárhatjuk annak a sokezer dollárnak a számát, amellyel többet kapna, mint azelőtt. A ceruza beszél, a számok beszélnek, a többletérték beszél, a többletérték, amely a dollárok szaporodásában jelentkezik.

Néha azonban rosszul beszél a ceruza is, a számok tömege is, a stopperóra is, mint ebben az amerikai ruhagyárban negyedszázaddal ezelőtt. De a kapitalizmusnak minél nagyobb többletérték kell. Kísérletezik, egyre kísérletezik.

És ennek a minél nagyobb többletértéket teremteni akaró, úgynevezett tudományos üzemezetésnek (scientific management) már hosszú-hosszú története van.

7. Öltések tízezerszámra, géppel és kézzel

A másodperc tizedrésze is idő, írtam föntebb. A taylorizmus szakemberei úgy érveltek a vállalkozók előtt, hogy ezeket a tizedrészeket, azután az egész másodperceket, majd a perceket szorozzuk csak meg a dolgozók számával, az esztendők számával, — soikezer dollár lesz az eredmény! Nem is kell messzire mennünk, Amerikába (amelynek egyik ruházati nagyüzeméről szólt a megelőző kis fejezet), hogy a ruhakészítés számairól valamiféle fogalmunk legyen. Hódmezővásárhelyen az egyik férfiszabó (*Népszava*, 1934 okt. 9.) két héten át tartó szakadatlan figyellel megállapította, hogy egy 172 centiméter magas, rendesalakú férfira szabott modern, egysoros zakóöltöny megvarrásához hány öltés kell. Hát 74.392 öltés: 35.679 kézzel, 38.713 géppel. Magán a kabáton több kéziöltés van, mint gépiöltés: 22.014 kézi öltéssel szemben 20.273 gépiöltés kell a kabáthoz. Nadrág: 7786 kéziöltés, 10.948 gépiöltés; mellény: 5879 kéziöltés, 7492 gépiöltés. Csak a kabáton több mint 20.000 a kéziöltés, egy kiskabáton!

Az amerikai stopperórások az öltés minden mozdulatán keresni akartak a tayloriánus racionalizálással, keresni a kapitalista számára és a maguk számára, amikor az *optimumot* nyomozták. Hány tízezer és százezer öltésmozdulatot hozhattak ki, hány századrésnyi tört centből hoztak ki egész dollárokat, dollárzereket! A körömgig elmentek a racionalizálással, de vissza kel-

lett fordulniok, *körömpróba* már nem volt. Azazhogy: *akkor* nem volt, lehet, hogy már a következő esztendőben újra ugyanazon az úton jártak. Mert racionalizálni kell, kell növelni az értéktöbbletet. Engels írta 1891 április 30-án, egy Marx-fejezethez írt előszavában: „A munkaerő a jelenlegi kapitalista termelőrendszerben éppen olyan áru, mint akármelyik másik és mégis egészen különleges áru. Tudniillik: értékképző tulajdonsága van, értékforrássá válik, sőt, *helyes alkalmazással*, olyan értékforrássá, amely több értéket hoz napvilágra, mint amennyivel rendelkezik. A mai termelőrendszerben a munkaerő nemcsak egy nap termel több értéket, mint amennyibe kerül, és amennyivel rendelkezik, hanem minden új tudományos felfedezéssel, minden új technikai találmánnyal *nő* az a felesleg, amely napi termelő költségeit felülmúlja; *rövidül* a munkanap ama része, amelyben saját fönntartásáért dolgozik, ezzel szemben pedig ugyanilyen arányban *növekszik* a munkanap ama része, amelyben a tőkésnek kell *a jándékoznia* a munkáját: ajándékoznia, bizony, mert fizetést neon kap érte.

8. Kell racionalizálni!

Kell racionálni, kell növelni az értéktöbbletet. Ez már, hogy megint *Szabó Ervin* Marx-kommentárjának a szavaival szóljak, a kapitalizmus *immanens tendenciája*, magábanrejlő irányzata.

Csak elgondolkoztató az, hogy néha milyen *vargabetűket* tesz némely racionalizálás.

Van racionalizálnivaló a munka *minden* területén. A többletérték szaporítása erősebb ösztönző, mint a józanész vagy a jószív, ezen ne csudálkozzunk, ezt vegyük tudomásul. Hányszor elgondolkoztam a háziasszony, háztartási alkalmazott, az aratómunkás, a pincér, a borbély, a postai kézbesítő munkáján és mások munkáján is, amelyre mindre nagyon-nagyon ráférne a racionalizálás — és szólok a háztartással meg a postai kézbesítéssel foglalkozókról *is*, hogy ne mindig a kapitalizmus bérmunkásáról legyen szó.

A *háziasszony*, a *háztartási alkalmazott* munkájának kalóriaszükségletét számították ki hosszas kísérletezéssel és méréssel a washingtoni mezőgazdasági kísérleti állomáson; tavaly októberben írtak erről a lapok. Kiszámították, hogy a krumplihámozás ülve 43-54 kalóriát, állva 50 kalóriát igényel. A mosás már ennél jóval többet. 191 kalória kell a kézzel való mosáshoz; a kézzel való kifacsaráshoz 138, facsarógéppel 197; a teregetéshez 125, az öblögetéshez 161, a szárítókötelek felkötéséhez és leszereléséhez 135, a kosárból való ruhaaggatáshoz 184, a mángorláshoz 82, a tésztahabaráshoz 51-55, a kenyérdagasztáshoz 116-133 kalória kell. Ne tévesszen meg bennünket a háztartások egy részének (nagyon kis részének!) gázrezsóval, esetleg villanyfőzővel, esetleg porszívógéppel való ellátottsága: — a villamosság századában, amikor minden esztendő ontja a találmányok tömegét, a háztartások munkája területén nagy általánosságban alig van változás. Mennyi ötletet hozott az új (ki tudja már: hányadik) ipari forra-

dalom, de az ötletekből alig-alig jut a háztartás asszonyának és a háztartás nőmunkásának segítésére. Először a *házakról* kellene szólni, a *lépcsőkről*, azután a *lakásokról*, — mennyi állandó arcülete a praktikusságnak! Hol van proletár-bérmunkás lifttel, rendes, világos konyhával, tisztességes lépcsővel, energiát nem pocskoló tüzelőszerszámmal, hogy a központi fűtésről, meleghidegvíz szolgáltatásról ne is szóljunk. Mikor következik el a háztartás munkája racionalizálásának kora?

Mennyi tennivaló volna, ha igazi emberség volna, a *mezőgazdasági* munka területén, tesszük azt: az *arató* munkájánál! A racionalizált kaszával való kísérletről hetekkel ezelőtt sokat olvashattunk az újságokban és nyarankint mindig látunk kis közleményeket az újságokban (az évről évre vándorló, itt-ott fölbukkanó, kiállózott, egyre visszatérő közlemények közül valók ezek), amelyek arról szólnak, hogy a legmegegyőzőbb, lég vére jékeztetőbb, a fizikumot leginkább próbára tevő munka az arató munkája, látástól vakulásig. A napi munkamennyiséget kg-kalóriában mérve, megállapították a szakemberek, hogy a kézivarrónő 1480, a gépvarrónő 1850, a szabó 2400, a mosónő 2700, a könyvkötő 2700, a cipész 2800, a fémmunkás 3100, a szobafestő-mázoló 3200, a kőfejtő 4300, a kovács 4500 és az aratómunkás 4820 kg-kalóriányi munkát végez egy nap alatt. (:Iparegészségügy., 1937 Jan., 7. o.) Az arató munkája! *Thomka Zoltán* nyugalmazott alezredes, amikor a tavalyi június végén a főváros határában, a Kertészképző Intézet lucernásában a nagy nyilvánosság előtt, mezőgazdasági emberek, orvosok előtt bemutatta a kaszáját és beszélt az új kaszáló módszerről (E. Ujs., 1939 jún. 29.), rámutatott arra, hogy *Farkas Géza*, az élettan professzora körülbelül tíz évvel ezelőtt végzett kísérletei során megállapította, hogy „egy arató napi munkája körülbelül kétszer annyit jelent, mint a kazánkovács:” és *Tangl Harald* professzor is kiszámította, hogy az aratómunka körülbelül annyi, „mintha ezer embert a második emeletre szállítanának föl” ... Hát hogyan lehet az, hogy „a kazánkovács, aki körülbelül tízkilós kalapácsokkal és teljes testierővel dolgozik, jelentékenyen kevesebb kalóriát fogyaszt, mint egy aratómunkás, aki végeredményben mégis csak — fűszálakat vág?!” A munkamódszerben van a hiba, mondja *Thomka*, a munkamódszeren kell változtatni. *Farkas Géza* professzor adatai szerint az aratómunkás naponta 11.000 kaszavágást csinál, ami a deréknak 22.000-szeres csavarodását jelenti, — „az aratómunkás a kévekötéssel, keresztberakással, kaszakalapálással és beigazítással naponta 13 órát dolgozik meghajlított felsőrésszel”. *Thomka* módszerének az a lényege, hogy az arató felsőteste egyenes marad és „a munkát nem a derék és a karok, hanem a felsőtest súlya és lendülete végzi el, ugyanúgy, mint a modern sportevezősöknél”. Ez csak az aratómunka — és mekkora még a mezőgazdasági munka területe! De érdemes, muszáj a kísérleteket folytatni, — „láttam egyszer egy kaszást; írta *Földes Mihály* az aratók életé-

ből vett pillanatképei bemutatása során (*Népszava*, 1939 jún. 29), „aki az aratás harmadik napján összeesett: vért hányt; láttam egy másik kaszást, aki halálsápadtan, szederjes szájjal, réveteg szemmel, szinte önkívületben dolgozott”. *Devinat*, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal mellett szervezett és a racionalizálás kérdéseivel foglalkozó intézmény igazgatója tizenkét esztendővel ezelőtt előadást tartott a racionalizálásról a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben. Különösen éles szavakkal mutatott rá arra, hogy semmiféle foglalkozásban nem pazarolnak úgy a munkaerővel, sehol nem megy annyi munkaenergia veszendőbe, mint a *mezőgazdaságban*. (*N—a*, 1927 nov. 23.)

És hányszor figyeltem a *borbély* munkáját! A borotválás munkája igazán könnyű munka, mondják az emberek: szappanoz, fen, végighúzza a kést, — kész. A gyöngébbecke gyereket falun vagy szabóinasnak adják vagy borbélyinasnak, merthogy „könnyű a munkájuk”. (Ha azt akarják, hogy a gyerek ne szakadjon el egészen a szülői háztól, hogy a faluban maradjon, másnak nemigen adhatják, mint molárnak, kovácsnak, cipésznek, szabónak vagy borbélynak.) „Könnyű a munkájuk”, a szabó, például, ülve dolgozik, semmijét sem kell megerőltetnie; és könnyen dolgozik a borbély is. Hogy a szabó ülve-dolgozása, könnyen-dolgozása mit jelent, nagyjából láttuk már az amerikai racionalizáló kísérleten és a hódmezővásárhelyi statisztikus szabó számrengetegéből. A borbély munkáján pedig elgondolkozhatik minden férfiember. Állni, állandóan állni! A karok sem pihennek soha! Most feni a borotvát kétféleképpen, háromféleképpen; ritmikus, kezdetben lassú, majd gyorsabb, majd egészen sebes kar- és kézmozdulatok, — sokszor próbáltam a megszámlolását, soha nem sikerült. Azután a szappanozás a kéznek és karnak ismét más formában való, de ugyanolyan gyors, majd gyorsabb állandó mozdulataival. Azután az állandó állás! Azt hiszem: a borbély köznapi munkájában évtizedek óta nincs semmi változás és a bokacsont-süllyedés áldozatai egyre szaporodnak.

Bokacsontsüllyedés, — szóljunk csak néhány szót a fővárosi *közúti közlekedés* munkásairól. A primitív vehiculumon (még a kordén is) dolgozó munkás (a:kocsis:) ül a közlekedő szerszámon; a szekér, a kocs, az autó, a tehergépkocsi hajtója és a kísérője, az áruszállító, a raktári munkás, a pénzbeszedő: mind ül. A budapesti törvényhatósági bizottság szociáldemokrata tagjai hosszú esztendőkre menő nehéz küzdelmet voltak kénytelenek folytatni, amíg meg tudták értetni a többséggel és a BESZKÁRT vezetőembereivel, technikusaival (akik egyébként a racionalizálásnak, más vonatkozásokban, korántsem ellenségei), hogy semilyen érdek nem követeli, hogy a villamosvezető ne tudjon leülni és hogy a kalauz (a hosszú vonalakon néha másfél-két órán át) állandóan álljon-topogjon, hogy tehát meg kell engedni a leülését, a kocsivezetőét is, a kalauzét is, — az utas méltósága nem lesz kisebb, ha a kalauz helyet foglalhat, ha egyébként az utasok

száma megengedi és ha egyébként a kalauznak esetleg ötperceken, tízperceken át nincs dolga. Ugyanígy, vagy még inkább a társasgépkocsin, ahogy újabban az autóbust hivatalosan nevezni kezdik. Egy érettségizett fiatalember, aki hét éve ül a budapesti autóbuszok kormányánál, egy:szerencsés autóbusz-baleset: kapcsán ezeket mondotta az újságírónak (Az Est., 1937 aug. 12) „Ebben a nagy hőségben is ugyanannyi ideig vagyunk szolgálatban, mint télen: nyolc, nyolc és fél óráig ülünk a volán mellett, mindig ugyanazon az útvonalon. Az állandó feszült figyelem és a változatlan környezet felőrli az idegeinket. Ezért van az, hogy nincs idősebb autóbusz-sofőr, senki sem öregedhetik meg az autóbusz-volán mellett, fiatal korunkban mind kidőlünk. A végállomásokon van három-öt perc pihenőidő, de ilyenkor rendszerint el vagyunk foglalva az autóbusz körüli teendőkkal, úgyhogy komoly pihenésről nyolc órán belül szó sem lehet.: Ugyaneznap a *Népszavában* egy autóbusz-sofőr: „Néha már azt hiszem, hogy nem is ember vagyok, hanem gép.” És az autóbusz-kalauzok, akiknek annyi küzdelem után végre (persze: bizonyos körülmények fönnforgása esetén) le lehet ülniök munkaközben a kocsikban! (Ezek a körülmények: a kocsi zsúfoltsága, a megállóhelyek egymáshoz való közelsége stb. néha órákon át lehetetlenné teszik a leülést.) És a sebesen száguldó, rázó, zsúfolt kocsikon órákon át tart a felelősséggel teljes munka, állva-topogva, bokacsontsüllyedésesen.

És mennyi-mennyi nagyszerű racionalizáló gondolatot valószínűleg meg a postánál, átvevén az irodai racionalizálás pompás eredményeket biztosító eljárásaiból egyet-mást. Az ajánlott levél recipéjét írja meg a feladó, hogy az átvevő postai kisaszszonynak éppen csak hogy stambigliáznia kelljen: hány másodpercet takarít meg így egy-egy levélnél! Halad a racionalizálás, csak a postásig nem tudott még eljutni: ugyanúgy massa a *postai kézbesítő* a nagyváros emeleteit, mint évtizedekkel ezelőtt, — azazhogy így rosszul is mondjuk, mert hiszen évtizedről évtizedre, évről évre magasabb házakat, több emeletet építenek és annyi ereje nem volt a fővárosi postának és az emberségnek, hogy a postai kézbesítő, aki igazán a közért dolgozik és akinek friss, gyors munkájára valamennyiünknek szükségünk van, liften járhasson. Bizonyára nem a posta vezetőségében van a hiba. Néhány évvel ezelőtt (Magyarország., 1936 dec. 13) az egyik levélkézbesítőhivatal részére két lépésmérő órát rendeltek és naponta fölváltva egy-egy postás indult el ezzel a műszerrel a kézbesítőútvjára. A lépésmérő nagyon érzékeny műszer, zsebóraszerű, a belsejében inga van, amely minden lépésnél előrelendíti a mutatót; a lépésmérőt az órára alkalmazott kampónál fogva beleakasztják a harisnyatartóba és ezzel a láí rá erősített műszerrel indul a postás a kézbesítőútra. Amikor elindul, 0-ra állítják be a lépésmérőt és a napi munka után az érzékeny műszer megmutatja, hogy a pestbudai postás egy-egy nap átlagban 30.0000-33.000 lépést gyalogol. És aszfalton gyalogol, lépcsőt jár,

az ő számára meg a hatósági, fővárosi, állami, bírósági kézbesítő számára még nem találták fel a liftet, nem találták fel semmi-féle megkönnyebbitését a munkának ...

Harmincháromezer lépés (és most a postahivatalba-menés és az onnan haza-menés lépéseit nem számítjuk), — hány kilométer ez naponként?! És hány kilométert tesz meg napjában a vendégipari munkás, a *pincér* egy egy frekvenciáltabb munkahelyen, jó-tágas vendéglőben (a nyári terraszról és a kertes-lugasos udvarról most nem is beszélünk) vagy derékszögűre, L-betű formájúra kiképzett nagykávéházban! A munkaidejük kegyetlenül hosszú még most is és mennyit kell loholni! Láttam futószalagos munkáltatást már szabóműhelyben is, ahol a gép csak néhány méter távolságra dolgozik, — de ki látott a pincér-munka területén valami olyan változást, amivel a munkáson akarnának segíteni? Egy pincérmunkást ünnepeltek harmincötöstendős munkálkodása fordulóján, ünnevelték a kartársai-sorstársai, a vendégek, a munkáltatók. Ebből a 35 évből 25 évet egy helyen töltött el, itt a fővárosban. Mennyit dolgozott életében ez a pincérmunkás? Nem is nehéz kiszámítani: százhuszonhatezer órát szaladgált a konyhából a márványasztalokhoz és vissza. Újságíró beszélget vele. „Vegyünk óránként öt kilométert; indítványozza a riportter.” Vegyünk csak négyet: — javítja ki korrekten a pincér. Az eredmény meglepő: több mint ötszázezer kilométer jön ki mint gyaloglási végeredmény. Tizenháromszorosa az Egyenlítőnek, mondja az újságíró (P. N.: 1939 júl. 16), az ő lelke rajta, ha a számításban valami hiba van, — de annyi mindenestre bizonyos, hogy nem éppen 35 esztendő alatt, hanem egy esztendő alatt, egyetlenegy nap alatt is rengeteget kell gyalogolnia a pincérnek. Semmi racionalizálás nincs a munkahelye területén, igazán rabja a munkájának. És csak erre a mostani időkre jellemző, hogy akadtak, akik a magyaros öltözködés-öltöztetés lázában arra is gondoltak, hogy a pincérek a munkahelyükön — csizmában járnak ... (*Népszava*, 1939 dec. 3.)

De ne kalandozzunk tovább a munka különféle területein, térjünk vissza az ipari munka, a gyári munka területére, a tömegmunkához, amellyel kapcsolatban évtizedek óta folynak a racionalizáló, új munkamódszereket teremtő kísérletek, magyar földön meglehetősen kétes értékű eredményekkel, hiszen dr. Láng is már a tanulmánya első soraiban kénytelen rámutatni arra, hogy a nagyüzemi munkásság nyugtalanságának egyik oka a munkamódok utóbbi időben bekövetkezett változása: A munkavállalók úgy érzik, hogy a racionalizálás folytán munkaerejüket jobban kihasználják, mint régebben, arányos ellenszolgáltatás nélkül.

Hát nézzük meg: hogyan racionalizálnak ott, ahol racionalizálnak.

9. A racionalizálás történetéről

kellene most, legalább főbb vonásaiban, szólni, de ez újabb, hatalmas témakör, más tanulmány tárgya legyen ez. Abból minden-

esetre kiindulhatunk, hogy nem *Ford* és a kortársai kezdték a racionalizálást. Iskolás történetírók szokták úgy kezdeni a tanulmányukat, hogy „már az ókorban is...” „már a kezdetleges ember is...” Úgy van, már a kezdetleges ember is mindig iparkodott javítani a munkamódszeren, a második nemzedék már jobban dolgozott, mint az első, a századik jobban, „racionálisabban”, mint a kilencvenedik. Egyre hegyesebb lett a lapos kő, amelyet, ékként, emelésre használtak, miután a tenyér és a kar ék-munkája és emelő munkája mindig gyöngének bizonyult; és a karral meg az ökölbeszorított kézzel, a legeslegkezdetlegesebb kalapáccsal való munkát már valóban az őskorban fölváltotta az igazi kalapáccsal racionalizált munka — és a kalapácsok meg a munkaszerszámok állandóan, szinte úgy is mondhatnák, hogy a szemünk előtt változnak. És már a legeslegkezdetibb korban érezték a munkával foglalkozó és munkásokat foglalkoztató emberek a munkaritmus nagy jelentőségét. Az igazi, tudományos racionalizálás természetesen a legújabb évtizedek munkája: A gép a kultúra produktuma és a gép nyomán kultúra alakul. Legkiválóbb sajátága, hogy maga is belép a kultúrtényezők közé. A gép sohasem elég tökéletes. Önmagát termeli és önmagát szaporítja. Sokoldalúvá és tökéletesebbé teszi a termelést, ami által új munkaágakat és új követelményeket támaszt. (*Hacker Boriska*: „A gép és a munkások”, *Szocializmus*, 1918, 238. o.) A munkamódszerek változtatásával a tudományak és a technikának a feladata, hogy minél intenzívebben használja ki a gépet és az embert egyaránt. Ezért a nagy zajlás, ezért a nyugtalanság a munka területein.

Kovács Jenő a tudományos üzemvezetésről szóló tanulmányában („Scientific management”, „Huszedik Század”, 1916 ápr. 263-76. o.) kiemeli, hogy *Frederick Winslow Taylor* amerikai mérnöknek (1856-1915.) az a legnagyobb érdeme, hogy a szakemberek figyelmét arra irányította, hogy az embertől végzett munka *hatásfokát* kell megjavítani, hogy tehát megalkotta a *munkaerő* tudományát, — „nem az egyén a fő, hanem a vezető, hanem az üzem vezetői rendszere”. Taft elnöksége elején (1908-13.) külön bizottságot szerveztek annak megállapítására, hogy a Taylor és követői rendszereinek mik az előnyei és mik a hátrányai. Mert a *hátrányok* is jelentkeztek hamarosan, a munkások bizalmatlanul álltak Taylорral szemben és Taylor is ridegen állt szemben velük. De a rendszere és követőinek a rendszere egyre terjedt, új és új munkaterületeket hódított meg. Összhangot a vezetés és a munka végrehajtása között, teljes kihasználását a munkaerőnek, kiküszöbölését a fölösleges mozdulatoknak, a munkafolyamatnak a lehető legrövidebb idő alatt való elvégzését követeli: *optimumot* a munkában! Az új rendszernek sarkalatos szabálya, magyarázza *Kovács* az említett tanulmányában, hogy nem engedi át a kezdeményezést a munkásnak, hanem a munka végzését pontosan előírt módon követeli; felállítja a szabályok, előírások, utasítások egész tömkelegét. A munkás munkáját megosztják: külön alkalmazottak vannak, akik az utasítások előkészítéséhez szükséges tanulmányokat végzik, külön olyanok, akik ellenőrzik. A sebességmérő megbízott az üzem egyik legfontosabb személyiségévé válik. A régi rendszerben egy előmunkás végzett mindent, Taylor rendszerénél nyolc funkcionáriusra van szükség.

A munkások keresetö emelkedett, a gyárak profitja *hatalmasan* emelkedett.

Taylor rendszerével kezdetben mereven szembehelyezkedtek az amerikai szakszervezetek, a munkások azt hirdették róla, hogy az munkaerővel való rablógazdálkodás. A rendszernek örös túlzásai is voltak, amint erről a gombfölvarrás művészetéről és technikájáról szóló kis fejezetben föntebb már írtunk. A háborús gazdálkodás nagyon segített a Taylor-féle rendszereknek a nagyüzemekben való elterjesztésében.

Gilbreth mérnök mozgástanulmányokon alapuló rendszerének érdemeit, Kovács szerint, a francia szindikalisták is elismerték. Arról meg a háború után szocialista lapok is írtak, hogy az amerikai szakszervezetek magatartása Taylor rendszerével szemben hamarosan megváltozott: a háború után a szakszervezeti szövetség hivatalosan is résztvesz a taylorizmust továbbfejlesztő munkában.

Magyarországon a Ganz-féle villamossági gyárban kezdtek el dolgozni a Taylor-rendszer elveivel. A rendszernek, mondja Kovács, „számos előnyét tapasztalták, így azt, hogy biztos állapot nyújt az előkalkulációnak: olcsóbb a munka anélkül, hogy a munkás keresete csökkenne (tehát neun emelkedett, csak nem csökkent!); megóvja a munkást a föllebbvalója esetleges személyes önkényétől s kiküszöböli az érzék szerinti árbecslést; a munkás egyéni érvényesülésének utat nyit, mert nincs korlátozva keresetében; jobban kihasználja a gyár gépi berendezéseit és munkásai teljesítőképességét; biztos támpontot nyújt a kalkulációhoz és rákényszeríti a vezetőséget, hogy berendezését a nagyobb gazdasági siker elérésére folyton tökéletesítse”.

Ezekre a magyarországi vonatkozásokra még visszatérünk. Mert a *télerizmus*-t nagyon hamar követte a *bedózás*, — és erről mondják és írják a gazdasági szakemberek, hogy nyugtalanságot teremtett az ipar területén.

10. Az orvos is beleszól...

A *Taylor-módszer* a legjobb munkás teljesítményét vette alapul, állapítja meg *Hacker Boriska* egy másik tanulmányában („A munka produktivitása és intenzitása”, *Szocializmus*, 1930, 208-17. o.), különösen kezdetben és azt követelte meg az átlagtól, kimustrálva azt, aki ezt nem érte el; a *Gannt-* és *Gilbreth-féle* mozdulattanulmányok a leggyakorlottabbakat, sportkifejezéssel élve: a:profik:-at vették mintául, amikor a munkásokat betanították; igaz, hogy célprémiumokkal is ösztönözték őket, ha az előírt teljesítményen felül is produkáltak. Van tehát *orvosi* része is a taylori és egyéb munkamódszereknek, *kell* orvosi részüknek is lenniök!

A taylorizmus, általában a racionalizálás hamarosan bővült képességvizsgálattal és egyéb orvosi vonatkozásokkal is, de hát van-e kiszámíthatatlanabb és rejtelmesebb, mint az emberi szervezet? Taylor is azzal kezdte, hogy az optimumos munkára megszabott és szigorúan megkövetelt időt a pihenés, új erőgyűjtés idejével arányba akarta hozni. Nem sikerült neki teljesen. Az első minta-munkásáról, Schmidt-ről följegyezték, hogy ott kellett

hagynia a *Bethlehem Steel* Co-t, az acélvállalatot, amelynek a szolgálatában (és Taylor szolgálatában) szépen kerestt, kis házat építhetett, kis birtokot is vehetett, ott kellett hagynia, mert már nem bírta a munkát, kiöregedett, ó, hiszen már... negyven év körül járt. De Taylor mindig vallotta, hogy a munkás egészsége, a munkás pihenője nagyon-nagyon fontos.

Azonban — és ezt éppen *Láng Sándor* emeli ki. ugyanaz, akinek a Népegészségügyiben megjelent tanulmányát e cikk bevezető soraiban ismertettük — a Taylor-rendszer nem számolt az emberi szervezet felépítésével és szerkezeti sajátágaival; és folytatja így („Katholikus Szemle”, 1935 jún.): „Nem vette figyelembe, hogy ezek az előírt leggyorsabb mozdulatok megfelelnek-e az emberi testrészek rendes használatának; ha ugyanis ezek a mozdulatok szokatlanok és ennek folytán a szervezetre nézve alkalmatlanok, akkor a fáradtságérzés sokkal nagyobb mértékben jelentkezik a munkánál.” Szól azután Ford és Bedaux rendszereiről, majd annak a fejtegetésére tér át, „amit rosszul mér a stopperóra”. Rámutat arra, hogy az időmérésekkel könnyű visszaélni és olyan teljesítményt kisajtolni a munkásokból, ami nem felel meg a közepesen dolgozó ember teljesítményének, — Taylor a legügyesebb munkások megfigyelése alapján állította össze a rendszerét. Igen, a *negyvenedik év mint korhatár*: erre mutat rá *Láng* is, a fokozottan igénybe vett szervek ellenállóerejének csökkenésére, arra, hogy fertőzések, idegmérgek könnyebben támadják meg őket, krónikus elfáradás következik, nagyfokú testi gyöngeség. Az ideges megbetegedések számának szaporodása, az érlemzesedés, szív- és egyéb betegségek egész sora főleg erre a krónikus elfáradásra vezethető vissza, korai megrokkolás is bekövetkezhetik; az állandó megerőltetés felőrli a munkások szervezetét; tartósan még a fiatal szervezet sem bírja ki a túlterhelést; nagyon valószínű, hogy a racionalizálás nyomán már a negyvenedik életév alatt be fog következni a teljesítőképesség csökkenése.

Láng már itt fölveti a munkaéleti vizsgálatok muszájának gondolatát: az ipari munka racionalizálása, mondja, károsan hathat a munkások egészségére, növelheti a foglalkozási betegségek számát, csökkentheti a szervezet ellenállóképességét és így szabad utat enged egyéb betegségeknek, a túlterhelés korai megrokkánást okozhat, szellemi téren is kedvezőtlen hatású és így is növelheti a balesetek számát.

Igen, a munkában való hajszolettség számai lassan-lassan még az évszázados megszokottság, a *babona* kérlelhetetlenül hirdett megállapításait is megdöntik. Nem igaz az, hogy a *péntek* a legszerencsétlenebb nap, mert van még *munkanap*, amely a munkahétben péntek után következik: a *szombat*... Az ország egész területén pénteken 1643 baleset történt, szombaton 1793; a fővárosban pénteken 1083 volt a balesetek száma, szombaton 1197; szombaton is a legtöbb baleset a munkanap *végezte* felé történik,

2 és 3 óra között (106), ha a nap óráit nézzük; 1 és 2 óra között kevesebb (147); még szombaton is a legkevesebb baleset reggel 6 és 7 óra között történik. Általában is a helyzet mindennap az, hogy a legkevesebb baleset van reggel 6 és 7 óra tájban, a legtöbb pedig a kora délutáni órákban. (A "Magyar Statisztikai Évkönyv" adatainak ismertetése, M—g., 1938 nov. 24.)

A racionalizálásnak orvosi vonatkozásairól szólván, Láng már itt is, 1935-ben fölveti a *hármak*: a mérnök, az üzemvezető és az orvos együttműködése szükségességének gondolatát: csak a technikus, az orvos és a szociálpolitikus együttes működésével lehet végrehajtani a racionalizálást:, mondja. A *munkás* közreműködésére is szükség van, mondjuk mi, *legelsősorban* az ő közreműködésére van szükség, ha a racionalizálás igazán az akar lenni, aminek lennie kellene, ha nem a munkás *ellen* akarnak a munka-módszeren változtatni, ha nemcsak a vállalkozó, a tőkés számára, hanem a munkás számára is akarják az optimumot! Ha a cél az, amit dr Láng Sándor munkaéletteni könyve ismertetésekor a Lánghoz közelálló egyik lapban kiemeltek (:Nemz. Ujs/, 1938 febr. 20), hogy a munkát igazi nemes emberi örömmé kell változtatni és elő kell mozdítani azt, hogy: a földi siralomvölgy megbékéltebb és a mainál boldogabb emberiséget fogadjon magába:, akkor *a munka legeslegeső tényezőjének, a munkásnak* legyen legnagyobb szerepe a munkamódszer megvitatásában, ne csak objektuma legyen a vizsgálatnak, hanem alanya is. Orvosi diplomája, mérnöki oklevele, üzemvezetői megbízatása nincs, de van hozzá tudása, van intelligenciája, van gyakorlata, csinját-bínját ismeri a munkafolyamatnak, legelsősorban róla van szó, igazán az ő bére-bőre forog kockán!

Hogy ez mennyire így van, azt nézzük meg körülményesebben a *bedózás* területén.

11. Bedaux és a bedózás

Még nem fenyegettek közvetlenül az európai nagyháború viharfelhői, még szó sem volt arról, hogy Nagybritannia királya a hitvesével ellátogat Kanadába és az Unióba, de arról már sokat írtak a lapok, hogy a volt angol király, Windsor hercege, aki azt csinálhat az idejével, ami neki tetszik, meglátogatja az újvilágot. Sokat utazik, odamegy, ahová akar, ma Bécsben látogatta meg héthársi Neumann professzort (aki azóta meghalt), holnap Hitlerhez megy, egy Rothschildnál vendégeskedik azután, — mi akadály lehetett volna annak, hogy átránduljon a hitvesével és a kíséretével Angliába?

Volt akadály: az amerikaiak nem lelkesedtek az utazásán. Korántsem Edward *volt* brit uralkodó személye volt az ok, az egyéniségét ott is fölötte rokonszenvesnek tartották, akárcsak Budapesten vagy más helyén a világnak. Akkoriban Windsor hercege sokszor nyilatkozott a munkáról meg a munkásokról és még rokonszenvesebbé vált, némely újság már azt írta róla, hogy a munkásság igazságos követeléseinek egyik előharcosa lett a lemondott angol királyból. Az amerikai utazás hírére heves vita indult meg az amerikai sajtóban Windsor hercege körül. A

Chicago Tribune (1937 no v.) a herceg németországi, utazása miatt háborodott föl és azt írta, hogy Angliában attól tartanak, hogy Edward a társadalmi kiengesztelődés címén indított mozgalmával valójában vezére akar lenni a fasiszta internacionálnak, amely Németország irányítása alatt áll. Az amerikai lapok támadásának középpontjába azért került Edward, mert a társágában ott volt *Bedaux* mérnök, „aki a munkások munkaerejének kiaknázásával lett többszörös milliomos és Newyork legelőkelőbb utcájában, a Fifth Avenue egyik palotájában főúri életet él és aki egyáltalán nem alkalmas arra, hogy munkáskérdésekbeoi a herceg kalauza legyen”.

Az északamerikai út elmaradt, *Bedaux* miatt maradt el.

Charles Bedaux francia származású amerikai mérnök. Vagy tizenöt esztendő óta ismerik a nevét Magyarországon és a munkamódszerét, helyesebben a munkamódszerével kombinált bérfizető rendszerét. Nagyon gazdag ember, a bedózásból gazdagodott meg. Állandóan a munkáltatás lázában, az utazás lázában és a vadászszervenvedély lázában él. Vagy tíz évvel ezelőtt hét hónapon át 12 teherautómul illái bejárta egész Közép-Afrikát, éveket töltött Kínában is. Franciaországban csodás kastélya van, hatalmas érdekelttségű vannak a világon mindenfelé. Külön iskolája van a mérnökei számára, az egész világot át akarja szervezni a bedózás alapjaira, amint ezt Amerikában, Angliában, Franciaországban, Olaszországban, Németországban, már megcsinálta. Közép-Európa került volna sorra — már több mint tíz éve ennek — és Közép-Európában is elsőnek Magyarország, majd Ausztria, Lengyelország. Itthon, minálunk tíz esztendőn át fogcsikorgatással említették *Bedaux* nevét, a *Bedaux* munkamódszere hatalmas iparvállalatok nagytömegű munkásságát tartotta állandó izgalomban.

Miért gyűlöletes *Bedaux* neve és miért említik a munkások átkozódással a bedózást?

Egy-két idézet a *Népszavából*, néni riportból, hanem cikkből, vezércikkből, egy-egy *Bedaux*-esemény kapcsán: „*Bedaux* a leginfámisabb kapitalista találmány a munkások kiuzisorázására. Ez a munkamódszer lélegzetnyi időt sem enged a munkások számára. Vérverejtékes, kifulladásztó munkahajszja. A tőkélyre emelt kizsákmányolás.: (1933 okt. 19.):A *Bedaux* a gazdasági fasizmus legkifejlettebb formája: (1939 júl. 22.) „Elképesztő és a legnagyobb mértékben elkésérítő, hogy Magyarországon mi minden lehetséges! Itt van mingyárt a *Bedaux*-rendszer. Jelenléte kihívó, lazító s a legnagyobb mértékben nemcsak munkásellenes, hanem közegészségellenes is... A *Bedaux*-rendszer alkalmazása mellett a leghasználhatóbb és a legegészségesebb munkából is használhatatlan idegromlás válik...” (1934 nov. 19.)

A szocialisták a *marxi* igéssel hirdetik, hogy:a termelőmódot, a termelőeszközöket állandóan felforgatják, forradalmosítják, hogy a munkamegosztás nagyobb munkamegosztást, az új gépek alkalmazása ismét újabb, tökéletesebb gépek alkalmazását, a munka nagyfokozatú alkalmazása még nagyobb fokozatú alkalmazást von szükségképpen maga után.; hogy:a régi harc annál nagyobb erővel folyik tovább, annál élesebb és kíméletlenebb lesz, minél termékenyebbek a már feltalált új termelőeszközök. A munkamegosztás, a gépek újabbrendszerű alkalmazása sokkal

nagyobb mértékben indul meg tehát, mint azelőtt. (*Weltner-fordítás*, „Bérmunka és tőke”, Munkáskönyvtár: 20. sz., 1919., 40-1. o.)

A technikus azelőtt a *gépeket, a szerszámokat* akarta tökéletesíteni, csinálta ezt mindig, *Watt, Kay, Wyatt, Jacquard* óta különösen, a szénkultúra terjedésével gyorsan, a villamossági kultúrával rohamosabban, — most a *munkafolyamatot* akarja még eredményesebbé tenni, a munkafolyamattal, a munkafogásokkal forradalmosított *Ford, Taylor, Gilbreth, Emerson, Gann, Bedaux*. Végtelen a sorúik ezeknek a munkamódszer-forradalmosítóknak. „Mehr Profit durch Musik”, még a zenét is bevezették hatalmas munkahelyeken (*Sozialdemokrat*. Prága, 1937 aug. 13.) hogy a munkások *hangulatát* emeljék, hogy így a *profitot* emeljék (mindent szívesen emelnek, csak a *munkabért* nem) és a Bedaux módszere azért a leggyűlöletesebb, mert *ad oculos demonstrálja*, szeme elé viszi a munkásnak, szinte a szájába rágja, hogy a dolgoztató értéktöbblete megsokszorozása a főcél a munkás még-erősebben való dolgoztatása, a munkaerejének kifacsarása, egészségének tönkretétele, idegrocscsá-bénítása árán is.

A Bedaux-szisztéma, magyarázzák a munkamódszerek minél rapidabban való forradalmosításának hívei, voltaképpen a munkabérfizetésnek új, gazdaságos, logikus és igazságos rendszere. Azt mondják, hogy a Bedaux-rendszer nem követel lehetetlenséget, nem igaz, hogy prima vagy pláne a legkiválóbb munkás adható teljesítményét veszi alapul; közepszerű: munkást vesz és megállapítja, hogy ez a közepszerű munkás pihenőidővel és megterhelés nélkül mit produkálhat 1 perc alatt. Ez a *bedó-egység*. Most jön a *bedó-fizetés*. Az: alapteljesítmény:, tehát a bedó-egység (egy óra alatt 60 bedó-egység) kapja a normális munkadíjat és „jutalomdíj”-at kap az ezen felül való munkateljesítmény, „a 60 egység felett teljesített többletmunka 75%-a jut az azt elvégző munkás tulajdonába, 25% pedig megoszlik a munkában résztvevő (segédmunkások és művezetők között.” Az idő stoppolása, munkanemekre, munkaelemekre, mozdulatokra, mozdulatrészekre való osztás, pontos följegyzés, szigorú keresetülvitel jellemzi ezt a rendszert, amelynek a munkáltatásra való nagy előnyeit nem kell bővebben fejtegetni: a vállalkozás haszna mingyárt Szemmelláthatóan nagyobb, a gyár az ura a munkásnak, biztosan kalkulálhat, minden időt, minden gépet, minden munkaerőt kihasznál.

Magyarországon is széles területen akarták elterjeszteni Bedaux rendszerét. Ez az elterjesztés némi akadályokba ütközött. 1930-ban Magyarországon vadászott Bedaux és akkor már a Goldberger-gyárban javában bedóztak. Bedaux megnézte alaposan a Goldberger-gyárban a rendszerének gyakorlatiasítását, a mérnökeinek és a gyár üzemvezetőinek megelégedését fejezte ki, azután elutazott, talán másik vadászatra. A gyár meg Bedaux rendszerével volt megelégedett. Csak a munkások fejezték ki az elégedetlenségüket. Sztrájkba léptek. Azt panaszolták, hogy a Bedaux-rendszer bevezetése óta többet dolgoznak és kevesebbet keresnek. A sztrájk napjai után egy újságíró ellátogatott a gyárba és megnézte a bedózást a pamutfésülőben, az orsó mellett, megnézte a kék- és pirosplajbászos lepedőnagyságú papírlapokat,

beszélt a logarléces mérnökökkel és már a Bedaux-mérnök szemével látta a munkások táplálkozását is a déli szünetben: „A gyár udvarát ellepik az ebédelő munkások. 1. mozdulat: a batyu kibontása, 2. mozdulat: a kenyér megszelése, 3. mozdulat: a paprikásszalonna aprítása, 4. mozdulat: a száj kitátása... (Rab Gusztáv riportja, „Pesti Napló”, 1930 szept. 28.) Valóban, Chaplin monumentális filmje, a:modern idők”-ről, jut az ember eszébe, amikor a bedózás jelenségeit látja.

A munkaéletteni intézet tervének fölvetője azt hangoztatta, hogy a nagyüzemi munkásság nagy nyugtalanságának egyik fő oka a munkamódok területén utóbbi időben bekövetkezett változások sora. Hát a Bedaux-rendszer emberei és azok, akik a kapitalizmus számára ebből minél többet akartak fölözni, gondoskodtak arról, hogy) ennek a nyugtalanságnak a sorozata megszakítás-talan legyen!

A Goldberger-munkahelyek berendezkedésével majdnem egyidejűen az újpesti Pamutipari Üzemben vezették be a bedózást. „Főként női munkaerővel dolgoznak itt, kalkulációs óvatossággal, hogy a munkabér kisebb legyen, mint ha a férfiak vesződnének a gépekkel...” (Népszava, 1930 nov. 23.)

A képviselőház 1931 május 9-i ülésén *Köbök Lajos* napirendi indítványát kísérő beszédében mutatott rá a Bedaux-pusztításra, amikor a Ganz-gyárak munkáskizárásával kapcsolatosan — éppen egy esztendővel a Ganz—Danubius-gyár munkássága kilendhetes harcának befejezte után — rámutatott arra, hogy Ganzék a Bedauxt erőszakolták.

A következő év is viharzott a Bedaux miatt, sokáig különösen Gyula városában, míg végre a tiszti főorvosi vélemény alapján Gyula város polgármestere eltiltotta a bedózást, mert — így írja a gyulai tudósítás (Népszava, 1932 okt. 15) —, „a Bedaux-rendszer olyan túlhajtott munkát kíván a munkástól, hogy nem egy esetben 7-8 kilót fogytak a Bedaux-rendszer mellett dolgozó munkásnők”, de ezt a határozatot a gyulai textilgyári munkásnők sztrájkjai előzték meg.

1933 júliusában a Ganz villamossági üzemében kerültek szembe a munkások a Bedaux-rendőzerrel. „A Bedaux: velőszívás”, mondotta ekkor egy munkás. Egy villanygyári esztergályos pedig így panaszkodott: „Nálam egy 300-as anyag átfűrészelésére 2.2 percet állapított meg a Bedaux, holott másfél óráig tart”. A harmadik munkás ezeket mondotta: „Nálam hétnapi munkára 264 percet állapított meg a stopperos.” És szól a panaszáradat: „...a munkás háta mögött ott áll a bedós a stopperórával a kezében, a Bedaux-rendszerrel, amely pokolibb, aljasabb, mint az egyiptomi rabszolgafelügyelők szögeskorbácsa..., fokozatosan, percekkel leszorítják a művelet idejét és amikor megvan az új rikord, azt is túl kell szárnyalni, nincsen megállás, csak kidöglés van”. És így tovább. (Népszava, 1933 aug. 1.)

1934 november: ezer textilmunkás kényszerül sztrájkba Pápán a Perutz testvérek munkahelyén. Ok: a bedó. Hónapokig tartott az izgalom: az, esztendő decemberében a képviselőházban is szóba került, amikor éppen a pápai eseményekkel kapcsolatosan *Malasits Géza* fejtegette, hogy a Taylor-rendszer kizsákmányolás dolgában valósággal dadogó gyermek a Bedaux-rendszerhez ké-

pest, hogy a Bedaux borzalmas kihatású a munkások egészségére... (*Népszava*, 1934 dec. 14.)

Egy esztendő múlva a:Kaibólikus Szemle: jubiláris számában. *Mihelics Vid*, aki rendszerint konzervatív szemmel szokta nézni a világ folyását, hívja fel a figyelmet a Bedaux-rendszer mögött meghúzódó népegészségügyi és szociális bajokra, és idézi az OTI jelentését, hogy a Bedaux-rendszerben dolgozó nőknél ijesztő mértékben emelkedik a meddőség, a megszületett gyermekeknek pedig 30%-a tüdőbajos. Megállapítja, hogy a Bedaux-rendszer bevezetését, „ezt az embertelen racionalizálást nem az üzemenntartás, hanem a vállalkozói nyereség emelése sugallja”.

És amikor a képviselőház pénzügyi bizottságának 1936 április 16-i ülésén a bizottság szociáldemokrata tagjai sorra fölvetették az ipari munkások problémáit, a munka és a munkabér kérdéseit, *Buchinger Manó* pedig a Bedaux-rendszerről mondott éles bírálatot, az iparügyi miniszter a válaszában azt mondta, hogy: az ipari szociálpolitika nem állhat ellentétben a gazdaságossággal elvével, a magyar ipart nem lehet megfosztani a munkamenet racionalizálásától és a termelés költségeinek olcsóbbításától:...

Hát vajjon ezt jelenti-e a Bedaux-rendszer! Felel erre egy-egy Bedaux-mérnök (*Antal László* riportjai a *Népszava* 1937 jan. 10. és máj. 5. számaiban): „A Bedaux londoni központja Ausztriát, Csehszlovákiát, Magyarországot és a Balkán-államokat érti, 'Kelet' néven. Ezekben az országokban dolgoztunk a Bedaux-rendszer bevezetésén. Romániában ugyanazokban az iparágakban vezettük be a Bedaux-rendszert, mint Amerikában. Meglepő, hogy a Bedaux-rendszerrel a legtöbb *textilizem* kísérletezett, pedig kevés iparág fizet olyan *alacsony* béreket, mint a textilipar. A textilipar állami kedvezményekben is részesül és szakképzetlen női munkaerőt alkalmaz. Mégis ők érdeklődtek leginkább a Bedaux-rendszer iránt... A bedózás a munkás testét és lelkét idő előtt örli fel, de a Bedaux-Társaságnak jól megy. Kiterjedése egyre nagyobb. Úgy látszik, a kizsákmányolás fokozásának jó konjunktúrája van.: És: „Mindenhon csak a nyomasztó gazdasági helyzet kényszeríti a munkásra a Bedaux-rendszer tempóját. A rendszer bevezetése ott a legkönnyebb, ahol a munkásság nagyobb része nő. A rendszer bevezetéséhez vagy azok a vállalatok ragaszkodnak, ahol a gépi bérrendezések ósdiak és rozogák, vagy pedig a mammut-vállalatok, ahol minden racionalizálással összefüggő újdonságot bevezetnek”. És így tovább.

A magyar munkások túloznak és idegeskednek, mondják a Bedaux-rendszer szakemberei és haszonélvezői, — túloznak és fáznak minden újítástól. Csak a *magyar* munkások-e? Az *olasz* munkások is, sőt az olasz *munkáltatók* szövetsége is lesújtó véleménnyel volt a bedózásról, annak hangoztatásával (*Népszava*, 1934 nov. 19.), hogy a Bedaux-rendszer alkalmazása mellett rövid idő alatt a leghasználhatóbb és legegészségesebb munkából is használhatatlan idegroncs válik; az olasz munkáltató-szövetség lehetetlenségnek mondta, hogy normális ember évszámra és napról napra pontosan el tudja végezni a Bedaux-rendszer megkívánta munkamennyiséget anélkül, hogy hamarosan az örültek házába ne kerüljön... És magyar munkáltató-lapban szakember

tollából jelent meg az a megállapítás, hogy „Bedaux az üzemi tényezők megjavítása nélkül, a munkaadó és munkás közötti összhanggal és harmonikus együttműködéssel nem törődve, erőteljes, túlzott és hirtelen átszervezéssel olyan súlyos kezdeti többlet kiadást okoz, hogy sem a többfogyasztást, sem az általános jólét előmozdítása által keletkező többletermelést előrevinni nem képes. Természetes, hogy ezt a rendszert ellenszenvvel kíséri az amerikai munkásság” ... (*Bálint Jenő* mérnök cikke a: *Vállalkozók Lapja*:ban, 1938 febr. 17.)

12. Többletérték, munkabér, Marx

A tőke minél nagyobb többletértéket akar. Eléri ezt, ha teheti, a hosszú munkaidővel, az alacsony bérekkel. Sokáig ment ez. A munkások szervezkedtek. Szívós munkával, lépésről lépésre való eredménnyel kibővítették a munkaidőt, emeltették a bért. Azután, magasabb társadalomgazdasági és népegészségügyi nézőpontból, az állam is beleszólt a küzdelembe, kezdte maximálni a munkaidőt, kezdte minimálni a bért. A tőke ragaszkodik a minél nagyobb többletértékhez. És ha a munkaidő és munkabér területén akadályai támadnak, a legkülönfélébb úgynevezett racionalizálás eszközeihez nyúl, *fordista* próbál lenni, kísérletezik a *taylorizmussal*, és, mert ez látszik számára a legmegfelelőbbnek, *bedóztat*, — amit vesztene a munkabér emelés és munkaidőcsökkentés révén (a munkásösszetartás verekszi ki azt is, ezt is), be akarja hozni a munkafolyamat megjavításának vámján, *mindenáron*. A *munkás* azt mondja, hogy a munkaereje, izmai, idegzete kihasználásának módjában ne csak a tőkésnek és technikusának legyen szava, hanem *neki* is. Nem áll szemben az optimum kiharcolásának elvével és gyakorlatával, de az eredményből akar ő is. És nem megy bele, mert nem is mehet bele abba — parancsol a fizikum is! —, hogy a tőke úgy dirigáljon, ahogy akar és a stopperóras hajcsár tirranizmusa parancsoljon.

A munkamódszerek dolgát, a munkafolyamat észszerűsítésének a körülményeit valóban meg kell vizsgálni. De ebbe a vizsgálatba be kell vonni a munkást is. Amíg a kapitalista világ él is, addig is mindent vele, a munkással, semmit sem nélküle!

Végleges rend a kapitalizmus világában nem is lehet. Marxi szavakkal sommázzunk: „Csakis a termelőeszközökben való kapitalista magántulajdonnak — a földnek, teleknek, bányának, nyersanyagoknak, gépnek, közlekedőeszközöknek — átváltozása társadalmi tulajdonná s a termelésnek átalakulása szocialista termeléssé, amely a társadalomért termel: csakis ez eredményezheti azt, hogy a nagyüzem és az állandóan növekvő munkateljesítmény a kizsákmányolt dolgozó osztályt az eddigi nyomorból és elnyomásból a jólétbe és boldogságba juttatja.”